
**Тетяна
Гардашук**

ІБН СІНА ТА СУЧАСНІСТЬ: єднаючи часи, єднаючи культури

**Творча спадщина Ібн Сіни та сучасність / Відп.
ред. М.В. Попов, М.С. Ватанха.**

Київ: Видавничий дім «Асканія», 2009. — 376 с.

На початку 2009 року побачила світ книга «Творча спадщина Ібн Сіни та сучасність», яка стала визначною подією в науковому, культурному, книговидавничому житті України. Колективна монографія являє собою реалізацію спільного проекту, підготовленого науковцями Національного медичного університету імені О.О. Богомольця Міністерства охорони здоров'я України, Національної Академії наук України, Академії медичних наук України та Академії вищої освіти України, а також дослідниками з Ісламської Республіки Іран.

Незаперечним надбанням монографії є всебічне й глибоке дослідження багатющої спадщини визначного представника перської культури доби Східного Відродження — Алі Абу Ібн Сіни. Проте спадщина цього мислителя є не лише надбанням східної культури, вона належить усьому людству. Понад те, її переосмислення з позицій сучасності, вільне від упередженості та ідеологічних нашарувань, несе в собі потужний гуманістичний потенціал, який стимулює й сповнює животвірними силами діалог культур, допомагає осмислити єдність світової культури в її розмаїтті, спонукає до творчого пошуку відповідей на виклики сучасності. Для України, яка здавна була містком між Сходом і Заходом, це видання, яке є піонерським за своїм змістом, має непересічне значення.

Рецензована монографія є вагомим внеском до справи подолання однобічного європоцентризму, який часто-густо виявляє себе в культурному, освітньому, філо-

софському дискурсах. Це дослідження суттєво розширює світоглядні обриси розвитку культур в їх взаємозв'язку та взаємовпливах.

Насамперед увагу читача привертає прагнення авторського колективу відтворити цілісний образ мислителя — філософа, теолога, лікаря, поета, де всі іпостасі його життя та діяльності невідривно взаємопов'язані між собою. Тому для того, щоб зрозуміти погляди Ібн Сіни на сутність людини, проблеми здоров'я та хвороби, сутність лікарської справи та місію лікаря, слід насамперед збагнути філософське вчення мислителя, що формувалося у відповідному історико-культурному середовищі.

Власне, висвітленню цього питання присвячено перший розділ монографії «Філософія та наука Ібн Сіни», підготовлений М. Поповим. Становлення світогляду вченого і мислителя розкрито у невіддільному зв'язку з історичними реаліями становлення та життя Арабського халіфату VII—XI сторіч, культура якого переживала етап стрімкого піднесення, супроводжуваного приростом знань у царинах математики, хімії, фізики, географії, астрономії, медицини, розвитком ремісництва і техніки, іригації, гірничої справи тощо. Водночас слушно звернуто увагу на те, що арабська культура тієї доби була продуктом творчості багатьох народів — арабів, персів, єгиптян, візантійців. Саме арабські та перські мислителі прагнули осмислити філософську спадщину античних філософів, насамперед Аристотеля та неоплатоніків. Ібн Сіна постає не лише як коментатор античних філософів, він розвиває власне філософське вчення цілісного бачення людини, спираючись на доктрину ісламської теології. Автор розділу доходить висновку про те, що історико-філософське

осмислення спадщини Ібн Сіни спростовує спрощені прямолінійні уявлення про хід історії і що її (цю спадщину) належить розглядати як з'єднальну ланку між Сходом і Заходом (с.14).

Значний інтерес становлять роздуми Ібн Сіни щодо співвідношення в людському єстві тіла та духу, соматичного та психічного, здоров'я та хвороби. Погляди мислителя знайшли своє втілення не лише у філософських трактатах, до яких належить насамперед «Логіка», а й у «Каноні лікарської науки».

Ретельно проаналізовано філософські погляди Ібн Сіни, де центральне місце посідає принцип філософського обґрунтування наукового пізнання та спроба мислителя об'єктивно-науково пояснити проблему співвідношення віри в Аллаха із законами природи з огляду на досягнення тогочасної науки з опертям на принципи логічної доказовості. Звернено увагу на особливості тлумачення мислителем таких фундаментальних філософських категорій, як матерія, час, простір, рух, мінливість. Водночас з їхнім змістом безпосередньо пов'язане визначення й фундаментальних понять медицини, насамперед понять «здоров'я» (як бездоганне виконання організмом його функцій) та «хвороба» (як розлад у дії певного органу). Це стосується як фізичного, так і психічного здоров'я. Автор розділу доходить висновку, що погляди Ібн Сіни значною мірою спростовували тогочасні уявлення про «здоров'я як дар Божий, а хворобу — як кару за гріхи», що не мають жодного зв'язку «ні з людським організмом, ні з умовами життя людини» (с. 35 — 36). Важливим аспектом творчості Ібн Сіни є обґрунтування поліетіологізму в медицині, тобто необхідності враховування всіх чинників, які можуть призводити до розладу здо-

ров'я (визначення множинності причин захворювання). Не залишається поза увагою мислителя й осмислення співвідношення «людина — життєве середовище». Принагідно зазначмо, що сучасна медицина часто-густо хибує на звуженість діагностичних і лікувальних методик, лікує хворобу, а не людину, намагається долати наслідки, а не причини, залишає поза увагою складний комплекс соціальних та екологічних чинників. Звертання до творчої спадщини Ібн Сіні, зокрема його лікарських принципів, сприятиме переосмисленню методологічних засад сучасної медицини та етичних засад формування взаємин між лікарем і пацієнтом та між лікарем і суспільством, розширенню уявлень людини про власну природу та особисту відповідальність за стан здоров'я.

Окремий підрозділ монографії присвячено аналізу пізнавальних принципів вчення Ібн Сіні (М. Попов, О. Закордонєць), де з посиланням на першоджерела показано, що Ібн Сіна «в умовах раннього середньовіччя в ісламській країні заклав підвалини наукової теорії пізнання і тим самим накреслив реальні плани науково-медичного прогресу... довів плідність об'єднання науки і філософії... для пізнання найскладніших проблем життя людини, суспільства, високих ідеалів людства» (с. 51). Вагоме місце в творчій спадщині Ібн Сіні посідають такі питання, як природа пізнання, роль відчуттів і досвіду, проблема безпосереднього й опосередкованого знання, проблема істинності знань, природа істини та роль інтуїції з урахуванням традицій ісламу, де поняття «знання» набувало різноманітних змістів. Водночас для східних мислителів розум був вищим проявом мудрості й сили людини, а людину розглядали як

носія розуму і творця знань. Значний внесок у розвиток цих поглядів належить Ібн Сіні, який наголошував провідну роль розуму у процесі пізнання й пошуку істини, обстоюючи право на вивчення природи і людини, спираючись на пізнавальні можливості людського розуму.

У підрозділі «Ібн Сіна — вчений-природодослідник та сучасна етика науки» (М. Попов) проаналізовано гуманістичний зміст творчості Ібн Сіні та її суголосність актуальним проблемам сучасності, зокрема етичним запитам науки, новітнім методам впливу на організм людини, формуванню етичних принципів наукових досліджень та медичної практики. З одного боку, простежено спадкоємність між етичними поглядами Аристотеля і Гіпократата та принципами медичної етики, що їх розробив Ібн Сіна, а з іншого — значущість цих принципів для сучасної науки і медицини. Етичне вчення Ібн Сіні ґрунтоване на ідеях цілісності світобудови, гармонії між людиною і природою, необхідності встановлення зв'язків між такими поняттями, як життя, здоров'я, хвороба та добро, зло, користь, шкода, симпатія, милосердя. Найрельєфніше нерозривність етики та медицини викладено в «Поемі про медицину» і в «Канолах лікарської науки». Остання за життя мислителя була відома як «Клятва Ібн Сіні» і стала вагомим внеском у розвиток широко відомої «Клятви Гіпократата». Ці напрацювання давніх мислителів потребують ширшого осмислення в наші дні.

У другому розділі «Медична спадщина Ібн Сіні та її соціальне значення» розглянуто особистість Ібн Сіні як видатного лікаря-енциклопедиста (Ю. Дупленко), внесок ученого у розвиток гігієнічних традицій Стародавнього Сходу,

гігієни та профілактичної медицини (І. Трахтенберг, М. Коршун), фармакології та фармації (Д. Волох, М. Попов, І. Чекман, М. Шумейко).

Автори слушно зауважують, що осередкам вчення Ібн Сіни є не стільки спроби обґрунтування конкретних медичних випадків (які з погляду сучасної медицини здаються наївними), скільки цілісний підхід до осмислення феномена життя, особистості, організму, психічного й соматичного, чого часом бракує сучасній медицині. Ібн Сіна наполягав на необхідності дотримуватися особистісного підходу до кожного хворого з урахуванням його індивідуальних і вікових характеристик. Примітною є також відмова вченого від містичних потлумачень головних процесів життєдіяльності (с. 112).

Так, наприклад, якщо Гален вбачав за мету дослідження людського тіла доведення мудрості Творця, то для Ібн Сіни головним було з'ясування умов збереження здоров'я та відтворення його після хвороби. Крім того, Ібн Сіна був одним із перших, хто обґрунтував необхідність використання експерименту в медицині та обстоював дослід як метод пізнання. Згадуваний вже «Канон медичної науки» увібрав у себе й узагальнив елементи медичних знань Греції, Риму, Індії, Китаю, Ірану, Середньої Азії, Сирії та Арабського Сходу, тому його можна цілком слушно розглядати як предтечу природодослідників доби європейського Відродження (с. 113). Характерною рисою спадку Авіцени є те, що в ній співіснують геніальні прозріння мислителя, ґрунтовані на його філософських поглядах, здогадки, вірогідно встановлені факти, точні спостереження, узагальнений досвід багатьох генерацій. Світоглядну підвалину медичного вчення Авіцени становить

натурфілософія, ґрунтована на деїзмі. Примітно, що стан здоров'я людини Ібн Сіна не лише пов'язує з індивідуальними особливостями організму, а й указує на необхідність «добре вивчити стан ґрунту, рівень стояння вод, висоту місцевості, клімат, стан здоров'я місцевого населення, в тому числі й епідеміологічну ситуацію території» (с. 144). Цю тезу по праву можна вважати предтечею сучасної екології людини. Не менш цікавими для сучасника є й здогадки Ібн Сіни про вплив роду занять людини, її ремесла на стан її здоров'я.

У розділі ретельно проаналізовано зміст «Канонів лікарської науки», інших трактатів мислителя з науково-історичної, методологічної, етичної точки зору, а також виявлено принципи, актуалізовані сьогодні у світлі глобальних проблем та з огляду на запити сучасної медичної етики, етики науки, біоетики, комплексу дисциплін про вплив довкілля на стан здоров'я та якість життя людини.

Третій розділ «Духовний світ Ібн Сіни» підсумовує внесок мислителя у розвиток філософії, літератури, медицини, загальних принципів гуманізму. Тут осмислено життєвий шлях Ібн Сіни як «великої людини», а також як «великий приклад» для нащадків, оцінено непересічний внесок мислителя в світову культуру. Автори розділу (М. Попов і М. Ватанха) осмислюють сутність енциклопедизму як вияву особистості та історичної доби, гуманізму як єдності серця та розуму, що має вселюдський характер. На їхнє переконання, «енциклопедизм Ібн Сіни — це важливий дороговказ на шляху розвитку культури, науки та медицини» (с. 229), це свідчення невмирущості подвигу «людини-творця, рівного Алахові у здійсненні своїх земних справ» (с. 229). Найбільш

суголосною запитам сьогодення є така риса вченого-мислителя, як почуття людяності, того «етичного закону людської діяльності, який надає їй справжнього людського виміру, людської цінності» (с. 230), що визначає людську діяльність як прагнення допомоги всім стражденним.

Особливий інтерес для українського читача становить підрозділ «Ібн Сіна та Іслам (про взаємини науки та релігійної віри)». Життя та діяльність Ібн Сіни були цілком підпорядковані мусульманській традиції та вірі в Аллаха, в його милість і милосердя. Автори намагаються розв'язати питання про те, яким чином Ібн Сіна поєднував віру в Аллаха, в настанови ісламу з вірою в необхідність об'єктивних знань про природу та людину. Обґрунтовано тезу про те, що іслам не обмежений виключно сферою ірраціонального (с. 237) і поціновує науку, наукові знання. Завдяки цьому за доби арабського «золотого віку» (XI—XII сторіччя) утворилися сприятливі умови для розвитку астрономії, математики, медицини, хімії, для роз-

квіту духовної культури. Саме з цим періодом пов'язана діяльність Ібн Сіни як мислителя, вченого, лікаря, поета. Поетична спадщина мислителя, його лірика є яскравим зразком оспівування людяності, захисту права кожної людини на щастя, свободу, гідність і пізнання істини.

Історико-наукове та історико-філософське осмислення творчої спадщини Ібн Сіни органічно доповнюють його вибрані поезії у перекладі М. Попова.

Отже, монографія «Творча спадщина Ібн Сіни та сучасність» є вагомим внеском у дослідження з історії філософії, науки, медицини, культурології, а також у розвиток діалогу між культурами й історичними епохами. Вона стане у пригоді науковцям, викладачам та студентам вищих навчальних закладів, усім, хто цікавиться історією, культурою, наукою.

Окремо слід відзначити художнє оформлення видання, що відповідає кращим зразкам книговидавничої справи. Монографія стане гідною окрасою будь-якої публічної чи приватної бібліотеки.